

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 8 Jild 4
2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 8 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

Саидов Сарвар Атабулло ўғли – катта илмий ходим, Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази, илмий тадқиқотлар бўлими.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулв Жамолддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент,

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Бегамова Насиба Холмурзаевна</i> МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА АГРАР СОҶА ХОДИМЛАРИНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШДА ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РОЛИ (ЎЗБЕКИСТОН ЖАНУБИЙ ВИЛОЯТЛАРИ МИСОЛИДА)	11-19
<i>Насиратдинов Сапар Жеткербай-улы</i> ЭТНОГРАФИК ТАДҚИҚОТЛАРДА ФОТОГРАФИЯНИНГ ЎРНИ	20-25
<i>Нарманов Феруз Асфандиёрович</i> ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЖАЛОЛИДДИН МАНГУБЕРДИ ҲАЁТИ ВА ФАОЛИЯТИНИНГ ЎҚИТИЛИШИ	26-30
<i>Rustamov Ixomidin</i> “O‘ZBEKISTON - 2030” STRATEGIYASI – XALQ STRATEGIYASI (YANGI O‘ZBEKISTON TARIXI)	31-34
<i>Normo‘minov Aziz</i> O‘ZBEKISTONLIK SPORTCHILARINING PARAOLIMPIYAMUSOBAQALARIDAGI ISHTIROKI	35-39
<i>Turdiboyeva Gulmira</i> VOYAGA YETMAGANLAR HUQUQBUZARLIGIGA QARSHI KURASH BO‘YICHA TARG‘IBOTLAR SAMARASI	40-44
<i>Xamidova Shoir Rasulovna</i> PARASPORT TURLARI VA ULARNING QONUNIYATLARI	45-51
<i>Ахмедов Жасурбек Зокиржонович</i> МАДАНИЯТШУНОСЛИК ВА НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА	52-54

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Raximov To‘xtabek Jumaboyevich</i> KICHIK BIZNES KORXONALARINING EKSPORT SALONIYATINI OSHIRISHGA TA‘SIR QILUVCHI OMILLAR TAHLILI	55-60
<i>Allaberganov Xushnud Allaberganovich</i> TASHQI SAVDO SALONIYATINING MINTAQA IQTISODIYOTIDA TUTGAN O‘RNI	61-68
<i>Амбарцумян Анастас Алексеевич</i> МЕЖДУНАРОДНЫЕ ТРАНСПОРТНЫЕ КОРИДОРЫ: СИНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ВЫГОДА И ПОИСК РЕШЕНИЯ НЕПРОСТЫХ ЗАДАЧ	69-81
<i>Baqoeva Dilfuza</i> SANOAT KORXONALARIDA SOTUV TIZIMINING OLIV BORILISHI, MOHIYATI VA YO‘NALISHLARI	82-86
<i>Adilov Mirkomil Miralimovich</i> TIJORAT BANKLARI KREDIT QO‘YILMALARINING MANBALARINI TAKOMILLASHTIRISH	87-93

<i>Donayev Sheroli Burxonovich</i> DON MAHSULOTLARI KORXONALARIDA RIVOJLANTIRISH ASCENT STRATEGIYASINING AHAMIYATI	94-101
<i>Kaxarov Jasur Abulqosimovich</i> ГАСТРОНОМИЯ ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	102-109
<i>Rahmonov Shuxrat Shavkatovich</i> ТУРИСТИК МАҲСУЛОТ ДИВЕРСИФИКАЦИЯСИНинг НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	110-117
<i>Sherov Alisher Bakberganovich</i> OLIY TA'LIM MUASSASALARINI MOLIYALASHTIRISHNING HUQUQIY ASOSLARI	118-129
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Tag'oyeva Dilnavoz Narziqulovna</i> MAHMUDXO'JA BEHBUDIY MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI VA ULARNING IJTIMOIIY- AXLOQIY MUNOSABATLARDAGI KONSTRUKTIV MOHIYATI	130-135
<i>Muhamedov Asror</i> G'ARB RENNESANSIGA TURTKI BO'LGAN OMILLAR	136-145
<i>Aripova Zulfiyaxon Salijanovna</i> HOZIRGI ZAMONDA ETIKA VA ESTETIKANI O'QITISHNING AMALIYIJTIMOIY AHAMIYATI	146-151
<i>Abdumalikov Abdulatif Abidjanovich</i> INSONNING TABIATGA NOOSFERAVIY MUNOSABATINI YUKSALTIRISH ZARURIYATI	152-156
<i>Xolmatov Uchqunjon Xamidullayevich</i> AXBORIY-PSIXOLOGIK VA MADANIY TAHDIDLAR SHAROITIDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA HAMJIHATLIKNI TA'MINLASHNING TA'LIMIY-TARBIYAVIY VAZIFALARI	157-162
<i>Shonazarov Jamshid Shuxratovich</i> ЖАДИДЛАР ҒОЯЛАРИ ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИ БИЛАН ҲАМОҲАНГ	163-168
<i>Xo'janova Tamara Jo'raevna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA YOSHLARINI AXBOROT URUSHI DAVRIDA MAFKURAVIY TAJOVUZLARDAN ASRASH OMILLARI	169-174
<i>Quchqorov Javlon Suyundik o'g'li</i> MILLIY G'OYA VA DEMOKRATIK O'ZGARISHLAR DIALEKTIKASIGA MADANIY HODISALAR SIFATIDA QARASH	175-179
<i>Muxtorova Tutixon</i> GLOBALLASHUV JARAYONLARIGA FALSAFIY YONDASHUVLARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	180-186
<i>Rahmonova Mavluda Abdusamadovna</i> ABDURAUFI FITRATNING "OILA" ASARIDA JAMIYAT MA'NAVIY-AXLOQIY RIVOJIGA DOIR QARASHLARI TAHLILI	187-194

<i>Pirnazarov Nurnazar</i> TANA, RUX VA MA'NAVIYATNING INSON BORLIG'IDAGI AKS ETISHINING FALSAFIY TAHLILI.....	195-201
<i>Ismailov Dilshod Baxriddinovich</i> DAVLAT FUQAROLIK XIZMATCHILARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MA'NAVIY-AXLOQIY SEGMENTI:KOMPARATIV YONDASHUV	202-209
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Yuldoshova Shaxnoza Azimboyevna</i> RAY BREDBERI VA ISAJON SULTON ASARLARIDA MA'RIFATPARVARLIK MOTIVLARI TALQINI	210-216
<i>Bozorbekov Ahmadbek</i> O'ZBEK TERMINOLOGIYASIDA TEXNIK, ZAMONAVIY LOGISTIKA SOHASIDAGI TERMINLARNING YASHALISH MODELLARI VA PARADIGMATIKASI	217-230
<i>Xamrayev Fozilbek Yo'ldoshevich</i> ZAMONAVIY O'ZLASHMALARNI MILLIYLASHTIRISHDA O'ZBEK TILINING TARIXIY ZAXIRA MANBALARIDAN FOYDALANISH	231-236
<i>O'tebaeva Dilbar</i> TURKIY TILLARGA UMUMIY BO'LGAN EKOLOGIK ATAMALAR	237-242
<i>Asqarova Shaxnoza Kamolidinovna</i> EPIK KLISHELAR HAMDA ULARNING INGLIZ VA NEMIS TILLARIDAGI TALQINI ("ALPOMISH" DOSTONI MISOLIDA)	243-247
<i>Kadirova Zaynab Bakoyevna</i> INGLIZ TILIDAGI REKLAMANING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI	248-252
<i>Allaberganova Nilufar Matnazar qizi</i> QOFIYA ASOSLARIDAGI MATNLARNING LINGVOKOGNITIV XUSUSIYATLARI	253-256
<i>Nabiyeva Rushana Jamol qizi</i> OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARI NOMLARI LEKSIK-SEMANTIK GURUHINING MA'NOVIY GURUHLARI VA ULARDA YANGI O'ZLASHMALARNING ISHTIROKI HAQIDA	257-262
<i>To'rayeva Iroda Sheramatovna</i> FOLKLORIZMLAR TIZIMIDA ETNOGRAFIK FOLKLORIZMLARNING O'RNI VA SPETSIFIKASI	263-268
<i>Qodirova Munisa Erkinjon qizi</i> BADIIY MATNDA QO'LLANILGAN SAN'ATGA OID TERMINLARNING LEKSIK TIPOLOGIYASI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA)	269-272
<i>G'aniyeva Nozanin G'ayratovna</i> MARKAZIY OSIYODA JADID AYOLLARINING PATRIARXAL TUZILMALAR VA MUSTAMLAKACHILIK ZULMIGA QARSHI CHIDAMLILIGI VA QARSHILIGI	273-277
<i>Zaripova Dilfuza Baxtiyorovna</i> TURKIY ADABIYOTDA "IBROHIMI ADHAM" QISSALARI TAHLILI	278-284
<i>Eshniyazova Maysara Beknazarovna</i> ALISHER NAVOIYNING "ARBA'IN" ASARIDAGI HADISLAR BAYONIDA G'OYAVIY-BADIIY IFODA MUKAMMALLIGI	285-292
<i>Raxmonova Dildora Mirzakarimovna</i> O'ZBEK JADID ADABIYOTIDA OVRUPO MADANIYATI TALQINI	293-298

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

- Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna*
MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI HUQUQIY TIZIMLARIDA KODEKSLASHTIRISH
JARAYONINING AYRIM NAZARIY-HUQUQIY MASALALARI 299-306
- Узакова Гўзал Шариповна*
ШАҲАРЛАР ВА БОШҚА АҲОЛИ ПУНКТЛАРИДА АТРОФ МУҲИТНИ МУҲОФАЗА
ҚИЛИШНИНГ ЭКОЛОГИК-ҲУҚУҚИЙ ТАЛАБЛАРИ 307-325
- Пулатова Нодирахон Собиржонова*
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ УСТРАНЕНИЯ СУДЕБНЫХ ОШИБОК В ОБЕСПЕЧЕНИИ
ПРАВ ЧЕЛОВЕКА 326-332
- Nizamatdinov Kayrat Keunimjaevich*
MOBIL ALOQA XIZMATI KO'RSATISHDA MILLIY ALOQA OPERATORLARINING FAOLIYATINI
HUQUQIY TARTIBGA SOLISHNI TAKOMILLASHTIRISH 333-341
- Абдурахманова Нодирахон*
ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В
ОНЛАЙН АРБИТРАЖАХ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ 342-345
- Vokiyev Jahongir Nurmatjon o'g'li*
TA'LIM OLIH HUQUQINING GENEZISI HAMDA UNING YURIDIK TABIATI 346-356
- Madiyev Faxriddin Xoshim o'g'li*
SHAXSIY HAYOT DAXLSIZLIGI HUQUQINI TA'MINLASH MASALALARI 357-368
- Утапов Фурқат*
ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА ТОВАР БЕЛГИСИНИНГ ҲУҚУҚИЙ
МАҚОМИ 369-374
- Dilboboyev Nozimbek Shavkat o'g'li*
XALQARO VA MILLIY DARAJADA INVESTITYA QONUNCHILIGINING RIVOJLANISH
TENDENSIYASI 375-381
- Назарова Марҳабо*
ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА И РАЗВИТИЕ ЖЕНСКОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В
УЗБЕКИСТАНЕ 382-386
- Абулхайров Рустамхон Ибодуллаевич*
ПОРТЛАШ СОДИР БЎЛГАН ЖОЙНИ КЎЗДАН КЕЧИРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ
МАСАЛАЛАРИ 387-400
- Абдусамиева Дилрабо Абдувахоб кизи*
ВОПРОСЫ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ БЫВШИХ ОСУЖДЕННЫХ В НЕКОТОРЫХ
МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТАХ..... 401-406
- Abdikhakimov Islombek*
LEGAL RELATIONS AND STAKEHOLDERS IN QUANTUM TECHNOLOGIES REGULATION: A
COMPREHENSIVE ANALYSIS OF GOVERNANCE FRAMEWORKS 407-412

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

- Djabbarova Nilufar Baxtiyarovna*
TALABA-QIZLARDA LIDERLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA FALSAFIYPEDAGOGIK
YONDASHUVLARNING ROLI 413-417

<i>Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich</i> BO'LAJAK REJISSYORLARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI ADABIY ASARLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISHDA DEBYUT MASHG'ULOTLARINING AHAMIYATI	418-423
<i>Kurbanova Shukurjon Yeldashbayevna</i> HOFIZ XORAZMIY DIDAKTIK QARASHLARINI O'RGANISHNING HOZIRGI HOLATI	424-429
<i>Ismoilova Shodiyaxon Xusanboy qizi</i> NEMIS TILIDAN KEYIN INGLIZ TILI O'RGANISH JARAYONIDA FONETIK INTERFERENSIYANI YUZAGA KELTIRUVCHI OMILLAR	430-435
<i>Salimov Ma'ruf Eshdovlat o'g'li</i> O'QUVCHILARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	436-439
<i>Палванова Умида Бахрамовна, Тургунов Собитхон Ташпулатович, Якубова Азада Ботировна</i> ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ ОБУЧЕНИЕМ СТУДЕНТОВ НАВЫКАМ ОКАЗАНИЯ ПЕРВОЙ ПОМОЩИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА	440-444
<i>Rasulova Fotima Farxotovna</i> O'QUVCHILARNI IJODIY FIKRLASHGA YO'NALTIRISHNING NAZARIY VA USLUBIY YO'NALISHLARINING ILMIY TAHLILI.....	445-450
<i>Saidxo'jayev Muhammadxo'ja Ma'rufxo'ja o'g'li</i> YOSHLARNI MA'NAVIY-MA'RIFIY TARBIYALASHDA IJTIMOY - PEDAGOGIK OMILLAR VA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI.....	451-456
<i>Utepbergenov Aydos Janabayevich</i> SAHNA NUTQI O'QITISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	457-461
<i>Nozima Muqimovna Hamdamova</i> MAJBURIY FANLARDAN TALABLARNING KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA GRAFIK DASTURLARIDAN FOYDALANISH.....	462-467

Received: 30 July 2024
Accepted: 5 August 2024
Published: 15 August 2024

Article / Original Paper

ISSUES OF ORGANIZING AND CONDUCTING AN INSPECTION OF THE EXPLOSION SITE

Abulkhairov Rustamkhon Ibodullaevich,

Lecturer at the Department of Criminalistics and Forensic Science of Tashkent State University of Law

E-mail: r.abulxayrov@tsul.uz

Abstract. This article discusses the tactical aspects of the inspection of the scene of the explosion, namely the organization and conduct of the inspection. In this case, the general rules of tactics for examining the explosion site, the procedure for a phased inspection of the scene are analyzed. During the examination of the explosion site, issues such as readiness, detail, final stages and the specifics of these stages are also considered.

Keywords: inspection, explosion, specialist, participant, explosion center, eccentric, concentric, frontal, explosive device, explosion traces, technical means, explosion center, explosion effect, inspection stages.

ПОРТЛАШ СОДИР БЎЛГАН ЖОЙНИ КЎЗДАН КЕЧИРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ МАСАЛАЛАРИ

Абулхайров Рустамхон Ибодуллаевич,

Тошкент давлат юридик университети, “Криминалистика ва суд экспертизаси” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада портлаш билан боғлиқ ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг тактик жиҳатлари, яъни кўздан кечиришни ташкил этиш ва ўтказиш масалалари муҳокама қилинади. Бунда портлаш содир бўлган жойни кўздан кечириш тактикасининг умумий қоидалари, ҳодиса жойини босқичма-босқич кўздан кечириш тартиби таҳлил этилган. Шунингдек, портлаш содир бўлган ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг тайёргарлик, батафсил, якуний босқичлари ва ушбу босқичларнинг ўзига хос хусусиятлари каби масалалар кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: кўздан кечириш, портлаш, мутахассис, иштирокчи, портлаш маркази, экцентрик, концентрик, фронтал, портловчи қурилма, портлаш излари, техник воситалар, портлаш маркази, портлаш эффекти, кўздан кечириш босқичлари.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I8Y2024N53>

Портлаш содир бўлган жойни кўздан кечириш энг мураккаб ва кўп вақт талаб қилувчи кўздан кечириш тури ҳисобланади. Бу иш учун аҳамиятли фактик маълумотларни олиш мақсадида ҳодиса содир бўлган жойдаги ҳолатни, ундан топилган излар ва бошқа ашёларни терговчи томонидан бевосита ўрганиш ва қайд этишдан иборат шошилиш тергов ҳаракатидир.

Ҳодиса содир бўлган жой деганда, гумон қилинаётган жиноят излари топилган ҳудуд ёки биноларнинг бир қисми тушунилиши керак. Ҳодиса содир бўлган жой эса, ўз

навбатида, чегарада жиноят содир этилган ёки жиноий натижа содир бўлган жойдир. Шу сабабли, ҳодиса жойи ва жиноят содир бўлган жой бир-бирига мос келмаслиги мумкинлигини таъкидлаш керак. Ушбу ёндашув портлаш ёки ёнғин каби ҳодисаларда яққол намоён бўлади.

Ҳодиса жойини кўздан кечириш энг муҳим тергов ҳаракати ҳисобланиши бежиз эмас, чунки жиноятнинг кейинги муваффақиятли ҳал этилиши уни амалга ошириш сифатига боғлиқ. “Бу портлаш жойини кўздан кечириш каби энг қийин турига тегишлидир”[1].

Кўздан кечириш тартиби асосан Жиноят-процессуал кодексининг 16-боби қоидалари билан тартибга солинади.

Мавжуд қонуний талаблар ва амалий тажриба ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг қуйидаги асосий тамойилларини шакллантиришга имкон беради:

1. Қонунийлик.

Ҳодиса жойини кўздан кечириш жиноят-процессуал қонун ҳужжатлари талабларига тўлиқ риоя қилган ҳолда ўтказилиши керак, чунки унинг бузилиши шу тарзда олинган далилларни номақбул деб топишга олиб келади.

2. Кечиктирмаслик.

Ҳодиса содир бўлган жойга дарҳол ва кечиктирмасдан етиб бориш лозим ҳамда имкон қадар тезроқ кўздан кечиришни бошлаш мақсадга мувофиқ. “Ушбу талаб ҳодиса жойининг максимал хавфсизлигини таъминлашга қаратилган бўлиб, текширув самарадорлиги ва ижобийлигига бевосита таъсир қилади”[2].

3. Тўлиқлилик.

Барча ҳолатлар ҳар томонлама кўздан кечирилиши ва тергов ҳаракатлари баённомаларида тўлиқ акс эттирилиши керак.

4. Режалилик.

Яъни, кўздан кечириш умумийдан хусусийга ўтиш даврида тизимли равишда амалга оширилиши керак.

5. Объективлик.

Вазият энг тўлиқ тарзда ўрганилиши ва қайд этилиши керак. Бунда дастлабки маълумотларга асосланган шошилиш хулосалар акс эттирмаслиги шарт.

Ҳажми бўйича ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш асосий (дастлабки), қўшимча ва такрорий кўздан кечиришга бўлинади. Қўшимча кўздан кечириш ҳодиса содир бўлган жойда бирон бир аниқ объектни қайта кўриб чиқиш зарур бўлганда қўлланилади, чунки асосий кўздан кечириш пайтида улар етарлича ёки умуман кўздан кечирилмаган бўлади. Ҳодиса содир бўлган жойни такрорий кўздан кечириш ҳодиса содир бўлган жойни тўлиқ қайта кўриб чиқишни ўз ичига олади. Ҳодиса содир бўлган жойни такроран кўздан кечириш зарурати, одатда, жиноят содир бўлган жойни асосий кўздан кечириш изларни аниқлашга тўсқинлик қиладиган ёмон об-ҳаво шароитида ёки зарур экспертлар жалб этилмаган ҳолларда ҳамда жиноят содир бўлган жойни асосий кўздан кечириш сифатсиз ўтказилганда ва бошқа шунга ўхшаш ҳолатларда юзага келади.

Портлаш содир бўлган жойни кўздан кечиришда умумий талаблар, яъни ўз вақтидалик, холислик, тўлиқлик, аниқлилик ва илмий-техник воситалар ва усуллардан тизимлили ҳамда самарали фойдаланиш каби талаблар сақланади. Бироқ, портлаш

жойларидаги ишлар бошқа ҳодисалар содир бўлган жойларда ишлардан фарқ қилади. Портлаш, унинг кучига қараб, атроф-муҳитда маълум, кўпинча жуда муҳим ўзгаришларни келтириб чиқаради, бу вайронагарчилик, қулашлар, ёнғинлар ва бошқалар билан бирга бўлиши мумкин. Бу жиноят содир бўлган жойни кўздан кечиришни, шунингдек кўздан кечириш учун изларни ва табиий объектларни қидиришни сезиларли даражада мураккаблаштиради.

Биринчидан, портлаш содир бўлган жойни дарҳол кўздан кечириш керак. Портлаш содир бўлган жойга тезкор келиш ва ўз вақтида кўздан кечириш натижасида портлаш маҳсулотларини аниқланади ва зарарсизлантирилади.

Портлаш содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат[3]:

- портлаш жойидаги вазиятни ва унинг оқибатларини тушуниш ва қайд этиш. Шу билан бирга, иложи борича тўлиқ ёзиб олиш жуда муҳим, чунки ҳар қандай из ёки ҳолатларнинг келиб чиқишини дарҳол тушунтириш ҳар доим ҳам мумкин эмас;

- портлашнинг бевосита сабабини ва у билан боғлиқ ҳолатларни аниқлайдиган изларни топиш, қайд этиш ва олиш;

- ҳодисада иштирок этган аниқ шахсларни кўрсатувчи изларни аниқлаш, қайд этиш ва олиб қўйиш, шунингдек олиб қўйилган нарсаларни сақлаш чораларини кўриш;

- махсус портловчи воситалардан фойдаланиш изларини аниқлаш ва қайд этиш;

- одамларнинг соғлиғи ва ҳаётига таҳдид солувчи портлаш содир бўлишига ёрдам берган шароитларни аниқлаш, кейинчалик уларни бартараф этиш чораларини кўриш;

- жиноят содир этилган вақтни белгилаш;

- портлаш характерини аниқлаш;

- жиноятчининг шахсини, унинг айби шаклини кўрсатадиган маълумотларни аниқлаш;

- портлашнинг хавфли оқибатлари, юзага келиши мумкин бўлган янги портлашларнинг олдини олиш ва текширув иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш.

Кўздан кечиришнинг тўлиқлиги, қайд этилган портлаш излари ва олиб қўйилган объектларнинг ахборот мазмуни бевосита тергов ҳаракати иштирокчиларининг излардаги портлашнинг асосий белгилари ва уларни аниқлаш хусусиятлари тўғрисидаги билимларига боғлиқ[4].

Портлаш жойини кўздан кечириш махсус ташкиллаштиришни талаб қилади ва ашёвий далилларни аниқлаш, қайд этиш ва олиб қўйишда характерли хусусиятларга эга. Бу, асосан, портловчи қурилмалар ва уларнинг элементларининг ноқонуний мақсадларда қўлланилаётганлиги, портлаш содир бўлган жойда бошқа портловчи мосламаларнинг бўлиши эҳтимоли кўздан кечиришда портловчи моддалар бўйича мутахассисларни жалб этишни тақозо этади. Шундан келиб чиққан ҳолда, портлаш жойини кўздан кечиришда муҳим масала - бу ҳаракат иштирокчилари таркибини аниқлашдир.

Тергов ва тезкор гуруҳ таркибига анъанавий иштирокчилар билан бир қаторда портловчи моддалар бўйича мутахассис, кимёгар, кўп сонли махсус ва техник ёрдамчилар, ҳодиса жойини қўриқлаш бўйича ИИБ ходимлари, вайроналарни тозалаш бўйича ишчилар, муҳандислик-техник воситалари мутахассислари киритилиши керак.

Ички ишлар вазирлигининг техник бўлими, кинолог, суд-тиббиёт мутахассислари, ўт ўчирувчилар, автотехниклар, фотограф, видеокамера оператори, диаграммалар, режалар тузиш ва воқеа жойини реконструкция қилиш учун рассом ва бошқалар жалб этилиш мумкин. Мутахассислар келгунига қадар ҳодиса жойидаги барча ишлар тўхтатилиши, кўздан кечиришда иштирок этаётган аҳоли ёки ходимлар биноларни тарк этиб, хавфсиз масофага ўтиши керак.

Портлаш излари ва портловчи қурилмаларнинг қисмларини кўздан кечириш ва қидириш фақат портловчи моддалар бўйича мутахассислар томонидан амалга оширилади. Агар портлашдан кейин ёнғин содир бўлса, кўздан кечиришга ёнғинга қарши мутахассисларни жалб қилиш тавсия этилади. Улар ёнишнинг хусусиятларини, табиатини ва тарқалишини ўрганади ва ёнғин сабабларини аниқлайди. Мутахассис автотехник портлаш натижасида шикастланган автомобилни кўздан кечиришга ёрдам беради.

Портлаган бинони кўздан кечираётганда унинг ҳолатини аниқлаш керак. Агар пол ичидаги девор ва шифтлар қулаши хавфи мавжуд бўлса ёки газ ва электр тармоқларида бузилишлар кузатилса, фавқулодда вазиятларда қутқарув ишларини олиб бориш учун воқеа жойига Фавқулодда вазиятлар вазирлиги ва коммунал хизматлар вакиллари жалб қилиниши лозим. Портлаш жойини кўздан кечириш самарадорлиги кўп жиҳатдан ишлатиладиган техник воситаларнинг ассортиментига боғлиқ. Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда турли хил асбоблар, техниклар, қурилмалар, материаллар ва реагентлар қўлланилади. Шундан кейингина портлаш жойини кўздан кечириш тавсия этилади.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, портлаш воқеа жойи сифатида жиноят изларини аниқлаш, қайд этиш ва олиб ташлаш бўйича ишларни ташкил этиш ва хусусиятларига нисбатан ижобий ва салбий томонларига эга[5]:

- ижобий томони жиноят содир этиш (портлаш) ва тергов гуруҳининг ҳодиса жойига етиб бориши ўртасидаги вақт омилини ўз ичига олиши керак. Бу одатда, бир соатдан камроқ вақт ичида излар атроф-муҳитга узоқ вақт таъсир қилмайди, бу айниқса биологик излар, поябзал ва транспорт воситаларининг излари, бармоқ излари ва бошқа излар учун муҳимдир. Психологлар кучли психо-эмоционал “туртки” одамларда визуал ва эшитиш реакцияларининг қисқа муддатли кучайишига олиб келишини исботладилар. Кўпинча бу индивидуал, баъзан аҳамиятсиз тафсилотлар ва маълумотларни ёдлаш билан боғлиқ. Шу муносабат билан, ҳодиса содир бўлган жойга яқин одамлар жиноятни тергов қилиш учун муҳим бўлган маълумотларни пайқашлари ва эслаб қолишлари мумкин бўлган портлаш “туртки” бўлиши мумкин.

- портлаш билан боғлиқ ҳодиса жойида ишларни ташкил этишнинг салбий томони портлашнинг ўзи - ёнғин, коммуникацияларга (газ, сув таъминоти, электр узатиш линиялари) зарар етказиш оқибатларини ўз ичига олади. Бу оқибатлар, бир томондан, ҳодиса содир бўлган жойда тергов гуруҳининг ишини ташкил этишни сезиларли даражада мураккаблаштиради, иккинчи томондан, ушбу оқибатларни бартараф этиш жараёнида жиноят излари йўқолиши мумкин. Бундан ташқари, кўплаб қизиқувчан одамлар портлаш содир бўлган жойга тез-тез тўпланишади, шунингдек, ёрдам беришга ҳаракат қиладиган одамлар, уларнинг ҳаракатлари самарасиз ва воқеа жойидаги аллақачон қийин вазиятни тартибга солмайди. Портлаш содир бўлган жой,

шунингдек, янги портлашлар (портлатилмаган портловчи қурилмалар, газ ва суюқ ёқилғи буғлари, ёнғин шароитида муҳрланган контейнерлар) хавфини келтириб чиқариши мумкин.

Шундай қилиб, портлаш жойини кўздан кечириш деярли ҳар доим мураккаб бўлиб, яъни бир вақтнинг ўзида ҳудудни, объектларни, ҳужжатларни, баъзан эса жасадни кўздан кечиришни талаб этади.

Демак, юқоридагилардан ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг қуйидаги босқичларини ажратиш мумкин:

1. Тайёргарлик ёки ташкилий;
2. Умумий кўздан кечириш;
3. Батафсил кўздан кечириш;
4. Якуний босқич;

Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг умумий мақсадини қуйидагича кўрсатиш мумкин: маълум бир жойда ҳақиқатда нима содир бўлганлигини аниқлаш ва керакли далилларни топиш, олиш ва қайд этиш.

Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг махсус вазифалари қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

1. Ҳодиса содир бўлган жойнинг рельефини, чегараларини ўрганиш ва қайд этиш.
2. Биноларнинг тури ва жойлашувини ўрганиш ва қайд этиш, қочиш йўлларини ўрганиш.

3. Ҳодиса содир бўлган жойда объектларнинг ўзаро жойлашишининг хусусиятлари, ўрнини аниқлаш.

4. Тергов учун аҳамиятли бўлган воқеа изларини излаш.

5. Ушбу ҳодиса учун бегона, ғайриоддий бўлган ва содир бўлган воқеа версиясига мос келмайдиган нарсалар ва изларнинг йўқлиги ёки мавжудлиги белгилаш.

Охирги маълумотлар гуруҳи жиноят содир этилишини фош қилишда, яъни манфаатдор шахс терговни нотўғри йўлга олиб бориш учун сунъий равишда салбий ҳолатларни яратишда жуда муҳимдир.

Қоюда тариқасида, саҳналаштириш қуйидаги мақсадларга эга:

1. Бир жиноят белгиларини бошқа жиноят билан яшириш.
2. Жиноятни яшириш учун жиноятга кирмайдиган ҳодисанинг кўринишини яратиш.

3. Жиноий сифатга эга бўлмаган фактларни яшириш мақсадида жиноят кўринишини яратиш, гап инсон учун ноҳуш оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган ахлоқсиз, эҳтиётсизлик ва бошқа шунга ўхшаш хатти-ҳаракатлар ҳақида бормоқда.

4. Ҳодиса содир бўлган жиноятнинг ҳар қандай тафсилотлари ҳақида терговчи ўртасида хаёлий фикрни шакллантириш мақсадида.

Биз портловчи қурилмалардан фойдаланиш билан боғлиқ ҳолларда ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг асосий аниқ вазифаларини ажратиш кўрсатишимиз мумкин:

1. Вазиятни аниқлаш ва қайд этиш.
2. Терговга тегишли изларни аниқлаш, қайд этиш ва олиб қўйиш.
3. Портлашга ёрдам берган шароитларни аниқлаш.

4. Салбий ҳолатларни, яъни дастлабки маълумотларга асосланиб тушунтириб бўлмайдиган фактик маълумотларни аниқлаш.

5. Портлаш марказини, унинг табиатини, қувватини, портловчи ва портловчи қурилманинг тахминий ўлчамларини тушуниш, уни ишлаб чиқариш усули ва фаоллаштириш усулини белгилаш.

6. Жиноят содир этишда иштирок этган шахсларни тавсифловчи белгиларни аниқлаш (уларнинг сони, тахминан ёши, жисмоний хусусиятлари, муайян одатлар, малакалар, руҳий касалликларнинг мавжудлиги).

7. Жиноят содир этган шахсни аниқлаш, шунингдек, жиноятни содир этиш мотивлари ва мақсадларини кўрсатувчи белгиларни топиш.

8. Кейинги тергов ва қидирув фаолияти учун зарур маълумотларни тўплаш.

Ҳодиса жойини кўздан кечиришга тайёргарлик кўриш босқичда биз бевосита ҳодиса жойида, лекин тергов ҳаракатлари бошланишидан олдин амалга оширилган ҳаракатларни ажратиб оламиз.

Ҳодиса содир бўлган жойга келишдан олдин терговчи нима содир бўлганлиги ҳақида иложи борича кўпроқ маълумотни аниқлаши керак, яъни портлаш қаерда ва қачон содир бўлган, воқеа ҳақида ким хабар берганлигини, жабрланганлар бор-йўқлигини, уларга тиббий ёрдам керакми ёки йўқми, уларга ёрдам кўрсатилганми, қаерга етиб келганлигини аниқлаш, гувоҳлар борми ва уларнинг жойлашуви, портлаш қандай оқибатларга олиб келди, ёнғин содир бўлдими, газ ва бошқа хавфли моддаларнинг сизиб чиқишига йўл қўйилдими, сув ёки канализация таркибининг чиқиши ҳолатлари ҳақида батафсил маълумотларга эга бўлиши керак[6].

Олинган маълумотлар асосида ва мутахассисларнинг фикрини инобатга олган ҳолда, терговчи ҳодиса содир бўлган ҳудуддаги хавфлилик даражасини аниқлаши, фуқароларнинг ушбу ҳудудда бўлишига йўл қўйилмаслиги тўғрисида қарор қабул қилиши керак. Агар ҳодиса содир бўлган жойда сезилган хавф воқеа жойини дарҳол кўздан кечиришга имкон бермаса, терговчи хавф даражасини пасайтириш бўйича барча ишларнинг тугагини кутиши ва шу билан бирга кераксиз одамларнинг ҳодиса жойига киришини олдини олиш чораларини кўриши керак. Шунингдек, ҳодиса жойига кирмасдан жабрланганларни эвакуация қилиш ва тиббий ёрдам кўрсатиш чораларини кўриши лозим[7].

Унинг мураккаблиги туфайли портлаш жойини кўздан кечириш мутахассисларни жалб қилган ҳолда амалга оширилиши керак.

Изларни аниқлашнинг тўлиқлиги ва уларнинг маълумот мазмуни текширув иштирокчиларининг портлаш изларини кўрсатиш соҳасидаги билимларига ва у пайтида изларнинг пайдо бўлиш хусусиятларини билишига боғлиқ[8], шунинг учун терговчи қуйидаги мутахассисларни жалб қилиши керак. Эксперт-криминалист, портловчи моддалар соҳасидаги мутахассислар, суд-тиббий экспертлар, технолог, электр муҳандиси, механик, қурувчилар, металлургллар, ёнғин ва техник экспертиза соҳасидаги мутахассислари ва бошқалар. Албатта, керакли мутахассисларнинг рўйхати ҳар бир аниқ портлаш ҳолатларига боғлиқ бўлади.

Терговчи портлаш тўғрисидаги хабарни ҳамда вайронагарчилик ва қурбонлар кўлами тўғрисида дастлабки маълумотни олгач, ҳодиса содир бўлган жойга жўнаб кетишдан олдин ўзи билан портлаш характериға мос техник жиҳозларни олиб кетиши

керак. Энг зарур ва керакли воситалардан ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда қўлланиладиган анъанавий воситалар ҳам (камералар, видеокамералар, ўлчаш асбоблари, лупалар, худудни тўсиб қўйиш учун воситалар, криминалистик чамадон, қадоқлаш материаллари) ва махсус воситалар мавжуд бўлиши керак. Портловчи қурилманинг парчаларини қидиришни яхшилаш учун магнитлар ва металл детекторлар мавжуд бўлиши тавсия этилади. Эриш қийин бўлган жойлардан парчаларни олиш учун баъзан дурадгорлик асбоблари керак бўлади ва уларни қидириш учун баъзан портатив рентген ускунасидан фойдаланиш тавсия этилади. Ёнувчан суюқликларнинг буғлари, шунингдек, баъзи ҳолларда портловчи газларнинг мавжудлиги ультрабинафша нурланишдаги объектларнинг флуоресанси ёки техник газ анализатори асбоблари билан аниқланиши мумкин. Портловчи модданинг турини тезда аниқлаш учун кимёвий реагент тўпламларидан фойдаланиш мумкин. Портатив ёритишга ҳам эҳтиёж бор, чунки портлаш содир бўлган жойларда кўпинча электр тармоғи узилади ёки сунъий ёруғлик манбалари портлаш тўлқини туфайли яроқсиз ҳолга келади.

Кўп сонли махсус воситаларга бўлган эҳтиёж портлаш жойини кўздан кечириш ўзининг ўзига хослиги туфайли уни бошқа жиноят содир бўлган жойларни кўздан кечиришдан кўп жиҳатдан чегараловчи ва ажратиб турадиган бир қатор хусусиятларга эга эканлиги билан боғлиқ.

Бу, асосан, портлашнинг табиати мураккаб физик-кимёвий хусусиятга эга эканлиги, шунингдек, атрофдаги космосда сезиларли ўзгаришларга олиб келиши билан боғлиқ.

Шунингдек, ушбу ҳолларда терговчининг қарори билан холислар тергов ҳаракатларида иштирок этмасалар, тергов ҳаракатининг бориши ва натижаларини қайд этишнинг техник воситаларидан фойдаланиш мажбурийдир. Шуни таъкидлаш керакки, кўплаб муаллифлар холисларнинг иштирокини салбий маънода кўришади, чунки, қоида тариқасида, портлаш содир бўлган жойни кўздан кечириш жуда узоқ ва машаққатли иш бўлиб, тафсилотларга катта эътибор беришни талаб қилади ва асосан парчаларни кўздан кечиришни ўз ичига олади. Шунинг учун, асосан, тергов ҳаракатларининг бориши ва натижаларини қайд этишнинг техник воситаларидан фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ушбу тавсия ҳодиса содир бўлган жойда холисларга зарар бериши мумкин бўлган хавф туфайли берилган.

Агар иккинчи портлаш эҳтимоли мавжуд бўлса, портлаш жойини кўздан кечираётган барча иштирокчилар хавфсиз масофага ўтишлари керак. “Хавфсиз худуд радиуси, ишни давом эттириш имконияти ва аниқланган портловчи объектларнинг хавфлилик даражаси портловчи технологиялар соҳасидаги мутахассислар томонидан белгиланади”[9].

Ҳодиса жойига етиб келганда терговнинг биринчи навбатдаги талаблари хавфсизликни таъминлаш ва иккинчи портлаш хавфини бартараф этишни ўз ичига олади.

Такрорий портлашларнинг сабаблари турлича. Бу портламай қолган портловчи қурилмалар ёки иккинчи портлаш учун махсус тайёрланган ёки газ таъминоти тизимларининг шикастланиши, ёнғин содир бўлганда идишларни газлар ёки

суюқликлар билан иситиш натижасида портловчи ҳаво аралашмаларининг шаклланиши бўлиши мумкин.

Энг катта хавф электр узатиш линияларининг узилиши, шунингдек, бинонинг қулаши хавфидан келиб чиқади.

Шундай қилиб, ҳодиса жойини кўздан кечиришни бошлашдан олдин, тегишли мутахассислар томонидан бу таҳдидлар бартараф этилиши керак. Шунинг эсида тутиш керакки, ушбу тартиб-қоидалар вазиятга минимал ўзгаришлар киритиши ва иложи бўлса, портлаш жойига умуман таъсир қилмаслиги керак.

Шунингдек, портлаш содир бўлган жойни иложи борича оқилона масофада ўраб олиш ва тегишли тергов ҳаракатларида иштирок этмаган рухсатсиз шахсларни четлаб ўтишни ташкил этиш керак.

Ушбу фикрларга риоя қилмаслик излар билан ишлашни сезиларли даражада мураккаблаштиради ва бошқа ҳолларда ҳатто уларнинг беихтиёр йўқ қилинишига олиб келади.

Шунинг таъкидлаш керакки, бу ҳаракатлар имкон қадар тезроқ амалга оширилиши керак. Баъзи портловчи моддаларнинг беқарорлиги, шунингдек, баъзиларининг осон ўзгарувчанлиги вақт ўтиши билан изларни қайта тиклаш сифатини сезиларли даражада камайтиради.

Ҳодиса содир бўлган жойга боришда, шунингдек, портлаш жойини кўздан кечириш, қоида тариқасида, жуда катта майдонни ўрганишни талаб қилишини ёдда тутиш керак, чунки портловчи қурилма элементларининг тарқалиш радиуси 200 метрга етиши мумкин ва баъзи ҳолларда ундан ҳам кўпроқни ташкил этади. Шунинг учун, бундай муҳим майдонни ўрганиш учун зарур ва етарли маблағларни жалб қилиш учун олдиндан чоралар кўрилиши керак.

Ҳодиса жойини босқичма-босқич кўздан кечириш тартиби қуйидагиларни ўз ичига олади. Биринчи босқич: портлаш содир бўлган жойни умумий кўздан кечириш.

Ҳодиса содир бўлган жойни умумий кўздан кечиришни воқеа содир бўлган барча жойни кўриб чиқиш ва ҳудуднинг режа схемасини тузишдан бошлаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Аввало, ҳодиса жойи камида иккита доимий, кўзғалмас объектга нисбатан мўлжаллаб олинади. Очиқ ҳудудлар энг яқин аҳоли пунктларига, электр узатиш линияларига ва бошқаларга нисбатан мўлжал олинади. “Аҳоли пунктларидан сезиларли даражада узоқда жойлашган ҳудудлар ва ҳар қандай объектлар ОП8 навигаторлари ёрдамида мўлжал қилиниши мумкин” [10].

Ушбу ҳаракатни амалга ошириш жараёнида кўздан кечириладиган ҳудуд ёки майдоннинг чегаралари, шунингдек гувоҳларнинг жойлашуви белгиланиши керак.

Шунингдек, режа диаграммасида қурбонларнинг жойлашувини қайд этиш шарт ҳисобланади.

Ушбу ҳаракатлар билан бир вақтда ашёвий далил олинганга қадар ҳодиса содир бўлган жойнинг умумий расмини фотосуратга олиш ва иложи бўлса, видеотасвирга олиш тавсия этилади.

Ҳодиса жойидаги дастлабки вазиятни аниқлаш жуда муҳим, биноларда портлаш содир бўлган тақдирда, бино ва шамоллатиш линияларининг тартибини аниқлаш керак.

Ўзининг табиатидан қатъи назар, портлаш маркази мавжудлигини тахмин қилиш мумкин. Портлаш маркази ҳар доим маълум геометрик ўлчамларга эга бўлган реакцияга кирган модданинг бошланғич позицияси бўлади.

Ёқилғи ва ҳаво аралашмасининг портлаши содир бўлган тақдирда, портлаш маркази ушбу аралашмани эгаллаган бутун ҳажм бўлади. Портловчи қурилманинг портлаши пайтида марказни яратиш ушбу қурилманинг ўлчамларининг аниқлиги билан белгиланади, айниқса портловчи қурилма қуюқлаштирилган портловчи моддага асосланган бўлса.

Марказнинг белгиларини жиддий маҳаллий вайронагарчилик зонасида излаш керак, шунингдек, объектлардаги портлаш таъсирининг изларига эътибор бериш, яъни майдаланган ёки парчаланган нарсаларни аниқлаш керак.

Ушбу механизм портлаш марказини катта аниқлик билан топиш имконини беради, чунки портлаш эффекти фақат портловчи қурилмадан энг яқин зонада намоён бўлади.

Аммо баъзида бундай белгиларга асосланиб, портлаш марказини аниқлаш мумкин эмас, бу ҳолда марказни объектларнинг дастлабки ҳолатига, кимёвий реакция маҳсулотларига нисбатан ҳаракати билан аниқлаш керак бўлади.

Атрофдаги объектларга чуқур ўрнатилган портловчи қурилма қобиғининг элементларига алоҳида эътибор берилиши ва махсус кўриш техникасидан фойдаланиш керак[11], шунга кўра марказ кўриладиган элементларнинг траекторияларининг кесишиш нуқтаси бўлади.

Шуни эсда тутиш керакки, кўриш усулини қўллаш учун объектларни портлашдан олдин турганидек жойлаштириш керак.

Кўздан кечиришни экцентрик усул ёрдамида, яъни марказдан четга айлана ҳаракати билан амалга ошириш тавсия этилади, аммо шуни таъкидлаш керакки, бу техника фақат кичик портлашларни кўздан кечиришда оқилона бўлади.

Портлаш катта ҳалокатли кучга эга бўлган ҳолларда, ҳудудни секторларга бўлиш ва уларни кетма-кет кўздан кечириш мақсадга мувофиқдир[12].

Портлаш марказини аниқлаш мумкин бўлмаган ва портлаш майдони кичик бўлган ҳолларда, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг концентрик усулидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Камдан кам ҳолларда фронтал усулдан фойдаланиш керак, бу, асосан, чизиқли шаклга эга бўлган чекланган текисликда портлаш содир бўлганда ёки кенг майдонни тароқлаш ва уни самарасиз ва асосиз равишда квадратларга бўлиш зарурати туғилганда тавсия этилади.

Портлаш маркази ҳодиса содир бўлган жойнинг режа диаграммасида кўрсатилиши керак. У мустаҳкам тузилишга эга бўлган, уларнинг жойлашини аниқлашга имкон берадиган маълум координаталарга эга бўлган ва портлаш натижасида ўз позициясини ўзгартирмаган объектларга нисбатан аниқланиши керак.

Шундай қилиб, ушбу босқичда ҳодисанинг бутун ҳолати кўринадиган изларни кўздан кечириш асосида умумий маънода аниқлаштириш керак.

Портловчи қурилманинг тахминий қуввати, кўздан кечириш чегаралари, портлашнинг қутилаётган маркази аниқланиши, берилган моддий вазиятда

фойдаланиш учун янада оқилона бўлган батафсил кўздан кечириш усуллари ва воситаларини белгилаш зарур.

Вазиятни ўзгартиришга йўл қўйилмасликни ёдда тутиш керак. Жойдаги объектлар жойидан қўзғатилмаслиги ва тергов гуруҳи улар билан алоқа қилмаслиги шарт ҳисобланади.

Ушбу босқичда бундай маълумотни таҳлил қилиш бизга ҳодиса жойининг алоҳида бўлимларини батафсилроқ кўздан кечиришга ўтишга имкон беради.

Иккинчи босқич: портлаш жойини батафсил кўздан кечириш. Бу босқични икки сегментга бўлиш мумкин. Биринчиси, батафсил статик кўздан кечириш бўлади. Уни амалга ошириш жараёнида аниқ объектлар космосдаги ҳолатини ўзгартирмасдан кўздан кечирилади ва қайд этилади. Кейинчалик, динамик усул қўлланилади. Уни амалга ошириш жараёнида объектлар ҳар томонлама кўздан кечирилади, уларни кўчириш мумкин, улардан текшириш учун муҳим бўлган намуналар олинади.

“Портлаш жойини кўздан кечиришнинг ўзига хослиги шундаки, у портлаш эпицентридан узоқда жойлашган зоналарда ўтказилади”[13].

Кўздан кечириш майдонини тўртта ҳудудга бўлиш мумкин; келтирилган рақамлар энг кенг тарқалган кучли портлашлар пайтида тахминий зоналарни кўрсатади: портлаш маркази (2 метргача зона), яқин зона (5 метргача), ўрта (50 метргача), узоқда (50 метрдан ортиқ).

Портлаш изларини ёзиб олишга алоҳида эътибор берилиши керак. Кўздан кечириш баённомасида қуйидагилар акс эттирилиши керак: зарарнинг табиати, объектнинг материали, асл жойлашуви, шакли ва ўлчамлари. Вайронагарчиликлар аниқ тасвирланган бўлиши керак, яъни узунлиги, кенглиги, вайронагарчилик чуқурлиги, уларнинг сони, деформация йўналиши ва унинг катталиги, объектларнинг дастлабки ҳолатига нисбатан ҳолатининг ўзгариши кўрсатилиши керак.

Портлаш таъсири ёки юқори портловчи таъсири, йўқ қилиш хусусиятини, яъни чайқалиш, пенетрация, майдалаш, ёрилиш баённомада тасвирланган бўлиши керак.

Кўздан кечириш портловчи қурилманинг энг катта излари тўпланган жойдан яъни аниқ портлаш марказидан бошланиши керак. Қоидага кўра, портловчи қурилма портлагандан сўнг, унинг ўрнида сиртнинг сезиларли ўзгариши кузатилади. Нисбатан юмшоқ сиртларда кратерлар ҳосил бўлади, портлаш кучига қараб қаттиқ юзалар эзилади ёки кучли портлашлар пайтида кратерлар ёки чуқурликлар ҳосил бўлади.

Олинган кратерни ўлчаш ва ундан намуна олиш керак, шунингдек, кейинги таққослаш учун ҳодиса жойида портлашдан зарар кўрмаган тупроқ намунасини олиш керак, чунки олдинги турли хил шароитлар туфайли сирт портлашдан олдин ҳам портловчи хусусиятларга эга бўлиши мумкин бўлган моддаларни ўз ичига олиши мумкин.

Магнитлар ёрдамида ҳам кўздан кечирилиши ёки элақдан ўтказилиши керак. “Унда портловчи қурилманинг энг кичик зарраларини, соат механизмининг алоҳида қисмларини, ўт ўчириш симини, батарея зарраларини ва бошқаларни топиш мумкин”[14].

Портловчи қурилманинг кейинги изларини портлаш марказидан радиал йўналишларда қидириш керак.

Металл детекторлардан фойдаланиш портлаш орқали турли материалларга ўрнатилган портловчи қурилма қисмларини аниқлашга сезиларли ҳисса қўшади. Шунинг эса тутиш керакки, ушбу бўлақларни олиш, иложи бўлса деформация қилмасдан амалга оширилиши керак. Шунингдек, портловчи қурилманинг қисмларида портловчи қолдиқларни аниқлаш мумкин, унинг хавфсизлиги таъминланиши керак.

Портлаш марказини белгилаш портловчи мосламанинг қисмларини янада аниқроқ қидиришга ёрдам беради, гарчи улар барча йўналишларда тарқалиб кетган бўлсада, лекин портлашдан олдин жиҳозларнинг жойлашини ҳисобга олган ҳолда, портловчи қурилманинг қайси йўналишда ҳаракатланишини аниқлашга имкон беради.

Яқин зонада, атрофдаги воқелик объектларида портлаш, юқори портловчи ва иссиқлик эффектлари, шунингдек, портловчи қурилма ва портловчи модданинг қисмларини излаш керак.

Иссиқлик эффектлари излари металл, пластмассада ясалган буюмлардаги эриш излари, шунингдек куйиш излари ва ёниш излари билан қайд этилади. Термал таъсирларнинг излари қурбонларнинг танасида куйиш шаклида ҳам пайдо бўлиши мумкин. Термал эффектларнинг топилган излари баённомада уларнинг ўлчамлари, интенсивлиги ва ташувчи объектларнинг материалларини кўрсатган ҳолда кўрсатилиши керак.

Муҳим вазифа портлаш пайтида реакцияга киришмаган портловчи зарраларни қидириш ҳисобланади. Ушбу заррачаларнинг тўпланишининг энг катта жойлари портлаш марказидан 5 метргача бўлган масофада жойлашган объектлардир.

Бардошли материаллардан ясалган буюмлардаги тешиklar ва ёриқларда портловчи зарраларни қидиришингиз керак, баъзи ҳолларда атрофдаги нарсаларга ётқизилган ёки портловчи қурилманинг бўлақларида қолган бўлади. Ёпиқ жойларда портлаш содир бўлган тақдирда, хонадан ҳаво массалари, яъни шамоллатиш панжаралари, эшик ва дераза тешиклари элементлари, чиқиш йўллари кўздан кечириш мантиқан тўғри бўлади. Агар қурбонлар бўлса, уларнинг кийимида портловчи заррачалар бор-йўқлигини текшириш керак, кийимдаги чўнтаклар алоҳида эътибор берилиши керак.

Агар аниқланган портловчи моддани объект билан бирга олишнинг иложи бўлмаса, уни асетон, метанол ёки сув билан намланган пахта чиғаноқлари билан ювиш керак. Турли хил нарсалардан аниқланган изларни ювиш турли хил тампонлар билан амалга оширилиши керак.

Ғовакли тузилишга эга бўлган ва суюқликларни, масалан, ғишт ёки бетонни сингдириш қобилиятига эга бўлган нарсалардан портловчи моддаларнинг изларини олиш қириш усули орқали амалга оширилиши керак.

Портлашни олдини олиш учун юқори фаолликдаги портловчи моддаларни олиб ташлашдан олдин намлаш керак.

Ўрта зонада портлашнинг юқори портловчи ва сейсмик таъсирининг изларини қидириш керак. Ва узоқ зонада, қоида тариқасида, фақат юқори портловчи эффектлар қидирилади. Қоидага кўра, ушбу зоналарда тергов учун аҳамиятли жиноят излари бўлмайди, лекин улар портловчи қурилманинг кучини яхшироқ аниқлашга имкон беради ва баъзида уларда портловчи қурилманинг элементлари бўлиб чиқади.

Ушбу зоналар портлаш ёнғин билан бирга бўлган ва нима бошланганини аниқлаш керак бўлган ҳолатларда ҳам муҳимдир. Портлаш натижасида улоқтирилган нарсаларда узоқ муддатли ёниш изларининг йўқлиги ёнғин портлаш оқибати эканлигини кўрсатади.

Шунингдек, портловчи моддаларнинг учувчанлигини ва атроф-муҳитнинг бошқа моддалари билан кимёвий реакцияга киришишини таъкидлаш лозим. Бу хусусиятлар портловчи моддаларнинг микрозаррачаларини аниқлаш ва олиш самарадорлиги портлаш пайтидан бошлаб уларни тўплашгача бўлган вақтнинг қисқариши билан ортиб боришини англатади. Худди шу сабабларга кўра, муҳандислик-техник экспертизани имкон қадар тезроқ амалга оширилиши керак.

Учинчи босқич кўздан кечиришни яқунлашдир. Кўздан кечиришнинг якуний босқичида ашёвий далиллар олинади ва тегишли процессуал баённомалар тузилади, улар билан тергов ҳаракатлари иштирокчилари таништирилади.

Баённомада тергов ҳаракатини ўтказиш санаси, вақти, аниқ белгилар билан боғланган жой, тергов ҳаракати иштирокчилари тўғрисидаги маълумотлар, терговни ўтказиш шартлари кўрсатилиши керак.

Умумий маълумотлардан шахсий маълумотларга ўтишда ҳодиса содир бўлган жой, шунингдек тергов гуруҳи томонидан амалга оширилган барча тергов ҳаракатлари кетма-кетлигини кўрсатган ҳолда тўлиқ тавсифланади.

Баённомага қайд этишнинг тегишли техник воситаларидан олинган маълумотлар, шунингдек аниқ ашёвий далиллар жойлашган жойни кўрсатган ҳолда воқеа содир бўлган жойнинг диаграммаси илова қилинади.

Ашёвий далилларни олиб қўйиш тегишли тартибда амалга оширилиши керак. Амалда, пластик қоплар кўпинча ишлатилади, аммо улар етарли даражада амалий эмас. Улар портловчи моддаларнинг буғларини ўтказишга мойилдирлар, шунинг учун катта ўлчамдаги нарсалар учун бир неча қатламли полиэтилендан фойдаланиш тавсия этилади. Кичик ашёвий далилларни, портловчи моддаларнинг микрозарралари каби шиша идишларга қадоқлаш яхшидир [15]. Шунингдек, қоғоз ёки пахта каби портловчи буғларни ўзига сингдирувчи материални полиэтилен пакетга жойлаштириш жуда фойдали ҳисобланади.

Портловчи объектлар герметик тарзда ўралган бўлиши керак, қадоқлаш унинг ичидаги объект ҳаракатланмаслигини таъминлаши керак, шунингдек, объектнинг бири-бирига нисбатан тузилиши ўзгармаслиги шарт. Кучли ташқи таъсир қилмаслик учун ташқи томондан юмшоқ материал билан қопланган бўлиши керак. “Портлаш воситаларини ва модданинг асосий зарядини, шунингдек, электр таъсирини бошлаш воситаларини ва қувват манбаларини бир хил пакетда сақлаш ва ташиш қатъиян ман этилади” [16].

Ёқилғи-ҳаво аралашмасининг портлаши содир бўлган деган тахмин мавжуд бўлса, таҳлили кейинчалик ушбу версияни тасдиқлаши ёки рад этиши мумкин бўлган ҳаво намунасини олиш керак. Идишдаги сувни тўкиб ташлаш ва кейин уни тиқин билан ёпиш орқали ҳаво намунасини олиш яхшидир. Бундан ташқари, баъзи бир ғовакли материаллар портлаш ва кейинги ёнғин пайтида реакцияга киришмаган ёнувчан газларни сақлаб қолиши мумкин.

Баённомада олиб қўйилган ашёвий далилнинг номи, воқеа содир бўлган жойнинг қаерида жойлашганлиги, координатлари, из объектидаги жойлашуви, шунингдек, умумий ва ўзига хос белгилари, ашёвий далил бўлган ўрам кўрсатилиши керак. Олинган барча ашёвий далиллар терговчи ва гувоҳларнинг имзолари билан муҳрланган ва қадоқланган теглар билан таъминланади.

Шундай қилиб, ушбу иш доирасида олиб борилган тадқиқотларга асосланиб айтишимиз мумкинки, портловчи қурилмаларни қўллаш билан боғлиқ ҳолларда ҳодиса жойини кўздан кечириш тактикасини бир неча босқичларга бўлиш мумкин.

Тайёргарлик босқичи барча кейинги тергов ҳаракатлари учун катта аҳамиятга эга бўлиб, бу зарур мутахассислар ва тегишли техник воситаларни жалб қилиш олинган маълумотларнинг тўлиқлигига катта ҳисса қўшади.

Шунингдек, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг ушбу босқичида фуқаролар хавфсизлиги учун, шунингдек, вазият ўзгаришига йўл қўймаслик учун ҳодиса жойини ажратишни таъминлаш зарурлигига эътибор қаратилади.

Портловчи қурилмаларни қўллаш билан боғлиқ ишларда ҳодиса жойини батафсил кўздан кечириш тактикаси умумий ҳолатдан хусусийга ўтиш, шунингдек ашёвий далилларни ўзгартирмаслик талабларини қўяди.

Бундай ҳолда, батафсил кўздан кечириш тактикаси икки босқичга бўлинади. Биринчи босқич – ҳодиса жойини батафсил статистик кўздан кечириш, бу босқичда текширилаётган объектлар билан ўзаро алоқада бўлмаслик керак. Иккинчи босқич – динамик кўздан кечириш бўлиб, унда излар ҳар томонлама кўздан кечирилади. Шу билан бирга, ушбу босқичда ҳодиса жойида топилган изларни баённомага ҳамда видео ва фото қайд қилиш воситаларига аниқ ёзиб бориш алоҳида аҳамият касб этади.

Яқуний босқичда изларни олиш ва уларни асл кўринишида тўлиқ сақлаш талаб этилади, шу билан бирга жиноят-процессуал қонун ҳужжатларида белгиланган талабларни эътибордан четда қолдирмаслик керак. Ушбу босқичда микрозарралар ва ҳид изларини сақлашнинг ўзига хос хусусиятларига алоҳида эътибор берилиши керак, чунки ишда кўрсатилгандек, ушбу тоифадаги ашёвий далиллар нотўғри олинган ва сақланган бўлса, ахборот ўз мазмунини йўқотади.

Портлаш билан боғлиқ ҳолатларда ҳодиса жойини кўздан кечиришда 3Д сканерлаш ва 3Д тасвирлаш усулларидадан фойдаланиш лозим. Чунки, ушбу усуллар ҳодиса жойини мукамал кўздан кечириш, ҳодиса жойини зарарсизлантириш, кўздан кечириш иштирокчилари хавфсизлигини таъминлашда катта аҳамиятга эга.

Очиқ ва катта мойдонларда содир бўлган портлаш ҳолатларида учувчисиз дронлардан фойдаланиш тавсия этилади. Замонавий дронлар кучли камера ва сунъий интеллект дастурлари билан жиҳозланган бўлиб, тергов ҳаракати самарадорлигига катта ижобий таъсир кўрсатади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, портлаш билан боғлиқ ҳолатларни кўздан кечиришда халқаро ва ривожланган хорижий мамлакатларнинг амалиёт тизимларидан фойдаланиш, портлаш пайтида содир бўладиган жараёнлар тўғрисида билим ва кўникмага эга бўлиш, мутахассисларни жалб этиш, кўздан кечириш тактикасига риоя этиш ҳамда бу соҳада криминалистика фанининг назарий ва амалий ютуқларидан фойдаланиш ижобий натижа беради.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Тактика следственных действий /Г.П.Давыдов, В.А.Притузова, В.И.Шевченко. М., 1959, с. 6.
2. Власова Н.А., Соловьёв А.Б., Токарева М.Е. Общие условия предварительного расследования: Монография. -М.: Юрлитинформ, 2005. - с. 7
3. Долгинов С.Д. Осмотр места происшествия: учеб. пособие /С.Д.Долгинов. - Пермь: ПГУ, 2010. - С. 146.
4. Волынский В.А. Взрывные устройства: криминалистические методы и средства их обнаружения. Осмотр места взрыва /В.А. Волынский, И.Д. Моторный. - М.: Юрид. ин-т МВД РФ, 2000. - С. 24-27.
5. Устов В.Х. Особенности подготовительного этапа осмотра места происшествия, связанного с применением взрывных устройств / В.Х. Устов, В.А. Расчетов // Особенности расследования преступлений экстремистской и террористической направленности: сборник материалов научно-практического семинара. - М.: Институт повышения квалификации СК РФ, 2012. - С. 170-174.
6. Осмотр места происшествия / Под ред. А.И. Дворкина. М., 2000, с. 214.
7. Шошин С.В. Некоторые аспекты обеспечения безопасности при расследовании преступлений в современных условиях // Российский следователь. 2002. № 9 с. 3 35
8. Юматов В.А., Леншин А.А. Новая форма организации экспертной деятельности в ЭКУ ГУВД Нижегородской области по борьбе с незаконным оборотом взрывчатых веществ и взрывных устройств // Экспертная практика. 2001. № 50. с.3
9. Дильдин Ю.М. и др. Место взрыва как объект криминалистического исследования М., 1995, с. 27.
10. Криминалистика: учебник для бакалавров /под ред. Л. Я. Драпкина. — М.: Издательство Юрайт. 2012. — С 284.
11. Определение местоположения заряда взрывчатого вещества по разрушениям элементов конструкции воздушного судна /Н.М.Граненков, В.И.Козыренко, А.П.Кузьмищев и др. // Экспертная практика 1981. № 18 с. 103.
12. Бакин Е.А., Адещина И.Ф. Осмотр места происшествия при преступлениях, совершённых путём взрыва, и некоторые аспекты криминалистических исследований изъятых вещественных доказательств: Методическое пособие. - М.: Генеральная прокуратура РФ, 2001.
13. Зинин А.М. Участие специалиста в процессуальных действиях: Учебник. — М., 2011. -с. 176
14. Ивлев С.А., Майстренко Н.З., Шакин А.А., Щербаков Г.Н. Поиск и обезвреживание взрывных устройств. - М., 1996. - С. 102
15. Фёдоров Г.В. Одорология: запаховые следы в криминалистике. Минск., 2000, с. 72.
16. Дубынин Е.А. Первоначальный этап расследования хищений взрывчатых веществ и взрывных устройств в промышленности. Красноярск, 2000, с. 32.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 8 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).